

Strijd tegen analfabetisme

Peter Van Petegem

In het kader van het Internationaal Jaar van de Alfabetisering 1990 vonden op 16 en 17 november in de Aula van de Rijksuniversiteit Gent studiedagen plaats met als thema 'Strijd tegen analfabetisme'. De organisatie was in handen van het UNESCO-Centrum Vlaanderen (1). Vier invalshoeken waren aan de orde: analfabetisme in de internationale context, kansarmoede, onderwijs en volwassenen-educatie. Dit artikel geeft een kort overzicht van deze studiedagen en moet de lezer toelaten alfabetisering te zien in een ruimere context, in samenhang met zijn economische, politieke, culturele en sociale dimensie.

Analfabetisme in de internationale context

Het thema werd ingeleid door *H. Van Daele* (RUG), *R. Doom* (RUG), *C.C. De Keyser* (KUL) en *L. Dubbeldam* (CESO-Centrum voor de Studie van het Onderwijs in Ontwikkelingslanden, Den Haag).

Analfabetisme is een internationaal probleem en is bovendien meer dan alleen een onderwijsprobleem, zo stelde *Van Daele* vast. Het dient dan ook in een internationale context bestreden te worden en de sociale, economische en culturele factoren moeten onder ogen gezien worden. Verschillende sprekers schetsten de gewijzigde inhoud en interpretatie van het begrip analfabetisme. In de jaren vijftig was een analfabeet iemand die een eenvoudige boodschap betreffende zijn dagelijks leven niet kon lezen of schrijven. Alfabetiseringscampagnes werden gekenmerkt door grootschaligheid en het op een schoolse manier leren lezen. Alfabetisering was een doel op zich. Immers, onderwijs zou automatisch leiden tot politieke en economische verbeteringen. Deze optimistische

visie op onderwijs vierde een tijd lang tijd hoogtij, maar werd verworpen door het inzicht dat mensen eerst en vooral de zin moeten inzien van de aan te leren vaardigheden, willen ze gemotiveerd geraken en blijven.

Dit leidde tot een nieuwe visie op alfabetisering, die bekrachtigd werd tijdens de wereldconferentie van onderwijsministers in Teheran in 1965: de vorm en de inhoud van alfabetiseringsprogramma's moeten in de eerste plaats afgestemd zijn op de behoeften en problemen van de doelgroep. De term 'functioneel analfabetisme' vindt hierin zijn oorsprong. Men is functioneel analfabeet wanneer men niet beschikt over de kennis en vaardigheden om effectief te functioneren in alle activiteiten van de omgeving waarvoor lees- en schrijfvaardigheden noodzakelijk zijn en wanneer men deze vaardigheden onvoldoende beheerst voor de eigen ontwikkeling en voor die van de gemeenschap.

Dubbeldam wees er op dat functionalisme vaak vanuit louter economische motieven geïnspireerd werd. Als reactie hierop vestigde o.a. Freire de aandacht op de sociale en culturele participatie van de bevolking en op de politieke ontwikkeling. Vanuit zijn filosofie van het bevrijdingsonderwijs is

alfabetisering een instrument voor sociale en politieke bewustwording.

Het betoog van *Doom* zette deze politieke dimensie verder uiteen: alfabetisering is in de eerste plaats een sociaal fenomeen van kennis- en machtsverwerving. Het is in essentie een gevecht om kennis en vaardigheden te democratiseren, waaruit potentieel ook andere maatschappelijke machtsverhoudingen kunnen groeien.

Begin maart '90 werd in Jomtien (Thailand) de wereldconferentie 'Education for All' gehouden. Alfabetisering werd er ingebed in de 'basiseducatie' of 'basisvorming', d.w.z. alle kennis, vaardigheden en houdingen waarover men moet beschikken voor een menswaardig leven in de hedendaagse maatschappij.

Het belang van basisvorming is drieërlei: 1. basisvorming is een fundamenteel recht voor iedereen; 2. basisvorming is noodzakelijk voor de economische ontwikkeling (mensen verwerven vaardigheden die ontwikkeling mogelijk maken); 3. basisvorming is het fundament voor een democratische ontwikkeling (de bevolking krijgt toegang tot informatie, mensen zijn in staat zich uit te spreken, hun capaciteiten te ontwikkelen en actief deel te nemen aan het maatschappelijke proces). Men kan dat bereiken, bijvoorbeeld via onderwijs in scholen.

De Keyzer onderstreepte de noodzaak van een integratie van de basisschool met de basiseducatie voor volwassenen, het belang van de politieke wil en vooral ook de nood aan een methodiek die ook geïntegreerd is in een economische en socio-culturele take-off.

Vermeldenswaard zijn ook de cijfergegevens die *Dubbeldam* en *Van Daele* citeren uit de publikaties van de UNESCO i.v.m. het voorkomen van analfabetisme. Op wereldschaal bedraagt het analfabetisme in 1990 26,9%; voor de geïndustrialiseerde landen 4,4% en voor de ontwikkelingslanden 35,1%. Vooral in de Derde Wereldlanden doen zich sterke verschillen voor. Koploper is Zuid-Azië met 53,8%

analfabetisme, gevolgd door Afrika (sub-Sahara) 52,7% en de Arabische landen 48,7%. Oost-Azië telt 24,0% analfabeten en Latijns-Amerika 15,2%. De cijfers dienen wel genuanceerd te worden, gezien de UNESCO zelf toegeeft dat het tellen van het aantal analfabeten in ontwikkelingslanden quasi onmogelijk is.

Hetzelfde geldt trouwens voor de 'ontwikkelde' landen, zij het om andere redenen. Analfabetisme werd in de geïndustrialiseerde landen lange tijd afgedaan als een fenomeen dat is uitgeroeid. Analfabetisme kan niet voorkomen - zo redeneerde men - omdat in bijna alle Europese landen de wettelijke leerplicht vorige eeuw al werd ingevoerd (2). Er werd dus ook geen cijfermateriaal verzameld. De overheid en de publieke opinie beginnen nu stilaan te beseffen dat analfabetisme ook in ontwikkelde landen nog bestaat. Duitsland spreekt van 0,75% analfabetisme, Denemarken 5 à 10% en Nederland 7%. In Vlaanderen zijn er naar schatting 300.000 analfabeten.

Kansarmoede

Het thema 'kansarmoede' werd ingeleid door *H. Deleeck* (UFSIA), *J. Breda* (UFSIA), *H. Baert* (KUL) en *N. Vettenburg* (KUL).

Er werd zeer uitvoerig ingegaan op het begrip armoede, maar uiteindelijk ging het om de sociaal-economische en sociaal-culturele factoren die het analfabetisme in de hand werken. Armoedebestrijding moet volgens *Deleeck* zowel preventief als curatief zijn, waarbij onderwijs en vorming geen breekijzers kunnen zijn, maar wel mogelijke hefboomen.

Meer specifiek stelt *Vettenburg* dat de school een belangrijke rol kan spelen in het doorbreken van het maatschappelijke kwetsbaarheidsproces, o.a. door "het stimuleren van een positieve band tussen de leerkracht en de leerlingen". De spreker geeft toe dat de taakomvang van de

school niet oneindig kan worden uitgebreid, maar ze verwijst naar een mogelijke samenwerking met het welzijnswerk, wat ondersteunend kan werken. Meer concrete strategieën of stappen moeten nog onderzocht worden...

Onderwijs

Dit thema kreeg de ondertitel 'Analfabetisme spijt onderwijs: oorzaken en remedies' en werd ingeleid door *I. Ponjaert* (VUB) en *W. Jansen* (UIA).

Ondanks de reusachtige budgettaire inspanningen vanwege de overheid is 5% van de bevolking functioneel analfabeet. Een kritische doorlichting van het onderwijs - en vooral het basisonderwijs - dringt zich op. Naast didactische en organisatorische aspecten moeten vooral psychosociale en sociologische variabelen onderzocht worden.

Jansen opent zijn bijdrage met het volgende krantebericht (uit 1974): *"De achttienjarige Peter Doe heeft klacht neergelegd tegen het San Francisco Unified School District, omdat hij na 13 jaar regelmatig schoolbezoek nog steeds niet behoorlijk kan lezen. Peter, die gewoon begaafd is, vraagt een schadevergoeding van 500.000 U.S. Dollar".* De school kan en moet mee verantwoordelijk gesteld worden; is onderwijs immers geen universeel mensenrecht?

Er zijn volgens *Jansen* verschillende redenen waarom analfabetisme nog voorkomt, ondanks het onderwijs. We overlopen enkele inspirerende vragen en bedenkingen:

- Leesproblemen zijn voor het eerst zichtbaar in het eerste leerjaar, maar het voorbereidend leesonderwijs vangt al aan in de kleuterschool. Is er door het vaak verkeerd begrepen ervaringsgericht kleuteronderwijs (EGKO) - *Jansen* kenmerkt het door een soort van 'gezelligheidsdenken' - nog wel voldoende systematische aandacht voor het werken naar de leesvoorwaarden toe?

- Bestaat er een gepast overgangsbeleid van de kleuter naar de lagere school, vooral wat het signaleren van te voorziene problemen betreft?

- Wordt er een aangepaste vakdidactiek aangewend? Vooral zwakke lezers worden door sommige leesmethodes van meet af aan al benadeeld (3) doordat de eigenlijke leesteknik, en vooral het technisch lezen, te weinig wordt geoefend.

- Wordt er diagnostisch onderwijs (Van Parreren) gegeven? Dit houdt het onderzoek in naar het onderdeel van het leerproces dat verantwoordelijk is voor een onvoldoende prestatie. Zijn leerkrachten hiervoor opgeleid? En wat met de behandeling die hierop zou moeten volgen?

- De basisschool als geheel wordt ook onder de loupe genomen m.b.t. het belang van de organisatie en het klimaat van de school, en de systematische aandacht voor zorgverbreding. Resultaten van het 'effective schools'-onderzoek worden vertaald naar dit terrein, wat resulteert in vragen als: is het team, doorheen de verschillende leerjaren, bereid systematisch de nadruk te leggen op 'lezen'? Worden leerlingenvorderingen, zowel voor technisch als voor begrijpend lezen, regelmatig gemeten? Wordt door het team systematisch gewerkt naar gezamenlijk aanvaarde minimumdoelstellingen? ...

Volwasseneneducatie

Het laatste thema werd ingeleid door *D. Van Damme* (RUG), *R. Strybol* (VUB) en *W. Leirman* (KUL).

In tegenstelling tot *De Keyser* wees *Van Damme* op de gevaren van verschooning van het alfabetiseringswerk; het zou volgens hem jammer zijn dat het alfabetiseringswerk gereduceerd wordt tot een educatieve methode en een deelproject binnen de volwasseneneducatie.

Interessant waren de vier methodes uit Mexico die *Leirman* voorstelde. Die zijn

mensen die ontvankelijk zijn voor en nood hebben aan alfabetisering. Een spelprogramma zoals 'Cijfers en Letters' blijkt zeer populair te zijn bij analfabeten. Met enige creativiteit is het niet moeilijk dit aan te wenden voor alfabetisering.

Recent kwam in 'Zeg 'ns Aaa' een kort fragment voor waarin verwezen werd naar lees- en schrijfproblemen. Direct daarna werd het thema behandeld in het praatprogramma 'Sonja' met een schrijfgroep uit Eindhoven, wat méér dan 2000 reacties uitlokte.

Naast de overwegend negatieve en vaak stereotype uitspraken over het hedendaagse media-landschap ligt hier een zinvol werkterrein braak voor creatieve alfabetiseringswerkers en programmamakers.

Peter Van Petegem
UIA (Didactiek en Kritiek)
Universiteitsplein 1
2610 Wilrijk

naast elkaar waardevol omdat ze telkens verschillende soorten deelnemers bereiken. Naast een individuele methode, de groepswerkmethode en de radio-methode is er ook sprake van de TV-methode. Een populaire 'telenovela' (vgl. Sons and Daughters, Neighbours, ...) wordt gekoppeld aan korte alfabetiseringsfragmenten, met dezelfde spelers die de rol van leerkracht en deelnemer spelen. Na 20 minuten gaat het programma weer verder. Aanvullend is er les- en oefenmateriaal en persoonlijke begeleiding voorzien.

De voorzitter van Unesco Vlaanderen greep dit laatste punt aan om te bepleiten dat ook de media hun verantwoordelijkheid moeten opnemen. Een TV-zender zoals VTM bereikt door zijn programmatie

Noten

1. Unesco-Centrum Vlaanderen v.z.w., Franklin Rooseveltplaats 12, 2008 Antwerpen, tel. 03/231.77.66.
2. België vormt hierop - om diverse redenen - een uitzondering: de wet op de leerplicht dateert bij ons van 1914 en werd effectief toegepast vanaf 1918.
3. We verwijzen naar het gebruik van de globaal leesmethode of van de communicatieve benadering waarin vaker 'geraden' wordt, vooral door zwakke lezers.